

НАРІЖНИЙ КАМІНЬ ДУХОВНОСТІ НАЦІЇ

На початку грудня минулого року у Колонному залі Національної філармонії відбулася презентація перших двох томів фундаментальної наукової праці — «Історії української культури». Відкрив зібрання президент НАН України академік Б. Є. Патон. Міністр культури і мистецтв Юрій Богуцький зачитав присутнім поздоровлення Президента України Л. Д. Кучми, який назвав це ґрунтовне наукове видання нарижним каменем духовності нації.

Постанову про підготовку і видання багатотомної праці з історії української культури Президія НАН України прийняла ще у 1991 р. Передбачалося, що саме в цьому фундаментальному дослідженні буде узагальнено численні вітчизняні та зарубіжні розробки з історії української культури. Було утворено Головну редакційну колегію і редколегії всіх п'яти томів, до складу яких увійшли відомі українські вчені. План-проспект видання обговорювався широкою громадськістю на Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми історії української культури». Нині робота над ним наближається до завершення. Це буде фундаментальна праця, яка розповість про багатовікову історію української культури, її самобутність і зв'язок з іншими культурами, а також про внесок українців у світову культурну спадщину.

Перший том «Історії української культури» (головний редактор академік НАН України П. П. Толочко) обсягом понад 98 умовно-друкарських аркушів відкривається зверненням до читачів голови Редакційної колегії видання президента НАН України академіка Б. Є. Патона.

Далі йдуть передмова Редакційної колегії п'ятитомника і вступ, написаний П. П. Толочком. У передмові окреслені загальні теоретико-методологічні орієнтири праці з огляду на культурологічні концепції сучасної науки, подано огляд української історіографії, проаналізовано регіональний європейський і світовий контексти української культури. Читачеві пропонується сучасне тлумачення національної культури як спільного

набутку численних поколінь наших предків, яке несе в собі відгомін давніх епох і готує ґрунт для майбутнього. Як зосередження історичного досвіду культура сприяє стабільності суспільства, впорядковує стосунки між людьми, визначає особливості їхнього менталітету. Вона сприяє формуванню національної самосвідомості і національного характеру, своєрідності буття, етичних орієнтацій, релігійних вірувань, правових норм, уявлень про сенс життя і призначення людини. Смаки і уподобання, наукові та художні твори, міфологічні і художні образи, закріплені у національній мові та інших знакових системах, органічно властиве народові чуттєво-емоційне сприйняття подій — усе це утворює культуру народу. У передмові обґрунтовано поділ всієї історії української культури на п'ять великих періодів, кожному з яких присвячується окремий том: «Історія культури давнього населення України», «Українська культура XIII — першої половини XVII століть», «Українська культура другої половини XVII—XVIII століть», «Українська культура кінця XVIII—XIX століть», «Українська культура XX століття».

У передмові підкреслюється, що нова історична епоха нашої духовності розпочалася в 1991 р. з проголошенням незалежності України. Вона характеризується ліквідацією основних перепон на шляху розвитку національної культури, зокрема цензурних заборон, звільненням від ідеологічних догм і міфів, вільним доступом до всієї культурної скарбниці людства.

Перший том хронологічно охоплює величезний історичний період — від кам'яного віку до пізнього Середньовіччя. У ті часи на території сучасної України проживало безліч племен і народів, неоднорідних за етнічним і культурним походженням. Пошуки єдиного архетипу української культури у сивині століть так само приречені на невдачу, як і спроби визначити, який з давніх народів етнічно найближчий історичним слов'янам. Історичні слов'яни, в тому числі й українці, — це завершальна ланка тривалого процесу етно- і культурогенезу, вони є спадкоємцями всього того, що створили їхні попередники.

Україна не належить до тих регіонів, де виникли найдавніші осередки культури. Проте її земля зберегла чимало пам'яток завершального етапу становлення культури первісної (розумної) людини, починаючи зі стоянок первісних мисливців (40—10 тисяч років до н.е.) і закінчуючи періодом Київської Русі, яка впродовж X — початку XIII ст. була однією з найрозвиненіших країн Європи.

Перший том містить 11 розділів, у котрих докладно висвітлюється походження культури і процес культурогенезу на теренах України, культура її населення часів пізнього палеоліту, неоліту та енеоліту, бронзової доби, а також античних держав Північного Причорномор'я, давніх слов'ян Київської Русі. Чимало нового містять розділи, де йдеться про культуру середньовічних кочівників і мешканців Криму.

У другому томі історичного видання обсягом 69 умовно-друкарських аркушів (головний редактор академік НАН України Я. Д. Ісаєвич) докладно висвітлюється українська культура XIII — першої половини XVII ст.: освіта, мистецтво, література тощо. Цей період — важлива доба в історії українського народу та його культури. У передмові і післямові академіка Я. Д. Ісаєвича йдеться про своєрідність культурних процесів періоду, протягом якого склалися і розвивалися менталітет і самосвідомість українців. Тут культура розглядається у системі соціальної комунікації, в процесі формування цінностей, які роблять можливою орієнтацію у суспільстві його членів та їх груп. Наголошується на тому, що у ті періоди, коли існувала українська державність чи принаймні істотні її елементи, культура українців була визначальною для формування загальнодержавної культури, яку збагачували також етнічні меншини. І навпаки, впродовж тривалих періодів іноземного поневолення, перебування України під владою інших держав панівні верстви

останніх намагалися надати українській культурі статусу другорядної, меншинної. За таких обставин саме традиції державності, а також життєздатність культурної спадщини, зокрема пов'язаної з діяльністю української церкви, сприяли збереженню самобутності української культури і були запорукою її наступного відродження. Спираючись на багатющій фактичний матеріал, наведений у другому томі, автори переконливо доводять, що специфіка української культури розглядуваного періоду формувалася різними суспільними верствами і різними регіональними групами.

Чималий інтерес становлять погляди авторів на менталітет українців. Попри величезні відмінності між різними соціальними групами і станами всі вони були причетні до формування загальноукраїнських особливостей ментальності. Спільні риси характеру українського народу зумовлені спільністю його долі, необхідністю разом боротися за виживання і самозбереження. За політичних катастроф, воєнного лихоліття, нестабільності вивувалися такі риси народу, як стійкість, здатність пристосовуватися до обставин, не втрачати надій на краще життя. Протистояти впливові ворожих ідеологій допомагало також вроджене почуття гумору. Не приховуючи певних притаманних тодішнім українцям негативних рис, наприклад переважання емоційного над раціональним, автори підкреслюють, що у відповідальні періоди українці неодноразово демонстрували високу організованість і дисципліну.

Глибокий науковий аналіз величезного фактичного матеріалу, добре обґрунтовані висновки, доступність викладу роблять перший і другий томи «Історії української культури» цікавими не лише для спеціалістів, а й для широкого читацького загалу. Обидва томи добре художньо оформлені. Тут багато кольорових і чорно-білих ілюстрацій, які унаочнюють чимало невмирущих шедеврів національної культури: будівлі, культові споруди, знаряддя праці, побутові речі, оригінальні твори мистецтва численних поколінь наших предків.

Книги вийшли друком у видавництві НАН України «Наукова думка». Перший том за сприяння Фонду інтелектуальної співпраці «Україна — ХХІ століття» і відкритого акціонерного товариства «Державний експортно-імпорتنний банк України», а другий — за сприяння Фонду інтелектуальної співпраці «Україна — ХХІ століття». Невдовзі побачать світ третій і четвертий томи. А останній, п'ятий, має вийти на початку 2003 року.

А. Хідекелі,
кандидат історичних наук
(Київ)